

ДО ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СТРУКТУР УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В КРИМУ У 1991–2022 РР.

Антон БОЖУК

orcid.org/0000-0002-8247-1257

кандидат філологічних наук,

старший науковий співробітник відділу історичних студій НДІУ

Андрій ІВАНЕЦЬ

orcid.org/0000-0001-7167-8183

кандидат історичних наук,

провідний науковий співробітник відділу історичних студій НДІУ

Анотація. Дослідження присвячене аналізу процесів становлення та розвитку, а також поточного стану структур Української греко-католицької церкви (УГКЦ) на території Автономної Республіки Крим і міста Севастополя у період з 1991 (відновлення незалежності України) по 2022 рік. УГКЦ наразі є однією з трьох найбільших християнських релігійних організацій в Україні. Незважаючи на відносно невелику чисельність на території Кримського півострова, її парафії у регіоні відіграють особливу роль у питанні збереження української ідентичності, починаючи з кінця ХХ ст.; відтак розбудова релігійних структур є важливим аспектом консолідації громади етнічних українців Криму, яка є другою за чисельністю етнічною спільнотою АР Крим і м. Севастополя. Перша громада УГКЦ на території Кримського півострова була зареєстрована в серпні 1991 р. як частина Києво-Вишгородського екзархату. Становлення та розвиток структур УГКЦ в Криму навіть в умовах незалежності України відбувалися у складних обставинах через організаційні труднощі, а також через протидію органів влади та громадських об'єднань, налаштованих проти діяльності УГКЦ. Відповідно головними проблемами парафій були ненадання земельних ділянок під будівництво храмів, відсутність культових споруд та штучні перешкоди їхньому спорудженню. Після подій т. зв. «кримської весни» 2014 року громада українців Криму стала дискримінованою етнічною спільнотою, що перебуває під загрозою асиміляції. Становище Кримського екзархату УГКЦ погіршилося: майже всі священники та частина вірян були змушені залишити Крим через тиск на українську громаду півострова. Парафії регіону пройшли вимушену «перереєстрацію» як «екзархат Католицької церкви візантійського обряду», який безпосередньо підлягає Святому Престолові, однак ці структури надалі зазнають тиску в умовах відсутності власних інформаційних ресурсів. Крім цього, релігійні громади УГКЦ в Криму мають проблеми катастрофічного браку священнослужителів та подальшого відпливу парафіян молодого та середнього віку, що може спричинити їхню стагнацію та повільний занепад аж до зникнення. Аналітичні розвідки та наукові статті, присвячені становищу греко-католицьких громад Криму, практично відсутні.

Ключові слова: Крим; релігія; церква; кримські українці; греко-католики; Католицька церква; Українська греко-католицька церква.

ON THE QUESTION OF THE ESTABLISHMENT AND FUNCTIONING OF THE UKRAINIAN GREEK CATHOLIC CHURCH STRUCTURES IN CRIMEA IN 1991-2022

Anton BOZHUK

Candidate of Philological Sciences,
senior research fellow of the Historical Studies Department of RIUS

Andrii IVANETS

Candidate of Historical Sciences, lead research fellow of the Historical Studies Department of RIUS

Annotation. The study is devoted to the analysis of the processes of formation and development, as well as the current state of the structures of the Ukrainian Greek Catholic Church (UGCC) on the territory of the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol in the period from 1991 (restoration of Ukraine's independence) to 2022. The UGCC is currently one of the three largest Christian religious organizations in Ukraine. Despite the relatively small number on the territory of the Crimean Peninsula, its parishes in the region play a unique role in the preservation of Ukrainian identity, starting from the end of the 20th century; therefore, the development of religious structures is an important aspect of the consolidation of the community of ethnic Ukrainians in Crimea, which is the second largest ethnic community in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol. The first congregation of the UGCC on the territory of the Crimean Peninsula was registered in August 1991 as part of the Kyiv-Vyshgorod Exarchate. The formation and development of the structures of the UGCC in Crimea, even under the conditions of Ukraine's independence, took place in circumstances due to organizational difficulties from authorities and public associations opposed to the activities of the UGCC. Accordingly, the main problems of the parishes were the failure to provide land plots for the construction of churches, the lack of religious buildings, and artificial obstacles to their structure. After the events of the so-called "Crimean Spring" in 2014, Ukrainians in Crimea became a discriminated ethnic community under threat of assimilation. Accordingly, the situation of the Crimean Exarchate of the UGCC changed for the worse: almost all priests and part of the parishioners were forced to leave Crimea due to pressure on the Ukrainian community of the peninsula. The parishes of the region underwent forced "re-registration" as an 'exarchate of the Catholic Church of the Byzantine rite', which is directly subject to the Holy See. Still, these structures continue to be under pressure in the absence of their own information resources. In addition, the religious communities of the UGCC in Crimea have the problem of a catastrophic lack of clergy and the subsequent outflow of young and middle-aged parishioners, which can cause their stagnation and a slow decline to the point of disappearance. Analytical intelligence and scientific articles devoted to the situation of the Greek-Catholic communities of Crimea are practically absent.

Key words: Crimea; religion; church; Crimean Ukrainians; Greek Catholics; Catholic Church; Ukrainian Greek Catholic Church.

Важливим аспектом консолідації громади етнічних українців Криму, яка є другою за чисельністю етнічною спільнотою АР Крим і м. Севастополя, наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. була розбудова релігійних структур. Загалом у складі української громади Криму

присутні представники різних релігій та конфесій, а також особи, які до них не належать. Разом з тим соціологічні опитування виявляли у середовищі зазначеної спільноти значну частку вірян православних та греко-католицької церков. Важливу роль у підтриманні української

ідентичності в Криму відігравали Українська православна церква Київського патріархату (далі – УПЦ КП), Українська автокефальна православна церква (далі – УАПЦ) та Українська греко-католицька церква (далі – УГКЦ). До 2014 р. роль у цьому питанні УПЦ Московського патріархату (МП), серед парафіян якої налічувалося чимало українців Криму, була двозначною, однак дедалі більш негативною з огляду на те, що ця релігійна організація значною мірою була залучена у пропагування концепцій «руського мира» та «триєдиного народу». Згідно з результатами опитувань Центру Разумкова, у 2008 р. серед кримських українців, які вважали себе віруючими і задекларували свою належність до певної конфесії, 21% були вірянами УПЦ КП, 4,8% – УАПЦ і 3,7% – УГКЦ [16]. Тоді ж понад 1% опитаних етнічних росіян у Криму, які задекларували конфесійну належність, ідентифікували себе як парафіян УГКЦ.

Становище громади українців Криму погіршилося після подій т. зв. «кримської весни» 2014 р. За короткий проміжок часу російські окупанти ліквідували їхні політичні та громадські структури, систему україномовної освіти, низку українських пам'яток і закладів культури; лідери та активісти громади були піддані переслідуванню або депортації (деякі з них зникли безвісти і про їхню долю дотепер нічого невідомо). Кримські українці опинилися ізольованими від українського освітнього та інформаційно-культурного простору; практично припинилося використання української мови в публічному просторі. Тлом для цих дій є широкомасштабний інформаційно-пропагандистський тиск на кримських українців через дегуманізацію

образу та демонізацію української нації, заперечення її права на суверенний державний і культурний розвиток. Відтак громада українців Криму стала однією з двох найбільш дискримінованих етнічних спільнот (поруч із кримськотатарським народом) на території АР Крим і Севастополя і опинилася під загрозою асиміляції.

У цих критичних обставинах для збереження української ідентичності на Кримському півострові особливу роль відіграють такі релігійні організації, як Кримська єпархія УПЦ КП (з грудня 2018 р. – автокефальної помісної Православної Церкви України) та Кримський екзархат УГКЦ. Втім щодо українських православних громад Криму, особливо за період 2014–2022 рр., наявні аналітичні розвідки і наукові статті [14; 19], а матеріали про стан греко-католиків у Криму практично відсутні.

Метою цієї статті є аналіз процесів становлення та розвитку структур УГКЦ в Криму за період 1991–2022 рр., від часу відновлення незалежності України і до сьогодні.

Формування структур УГКЦ в Криму в незалежній Україні: від окремих парафій до Кримського екзархату

УГКЦ бере свій початок у 1596 р., коли значна частина духовенства та парафіян Київської митрополії Константинопольської церкви визнали юрисдикцію та догмати Католицької церкви, але зберегли східнохристиянську обрядовість та традиції. На Лівобережжі України греко-католицькі структури припинили своє існування в середині XVII ст. під час козацької революції. На Правобережжі їх ліквідувала влада Російської імперії у

XIX ст., коли ці землі були захоплені династією Романових-Гольштейн-Готторпів у результаті поділів Речі Посполитої. На західноукраїнських землях у XIX–XX ст. греко-католицька церква набула у процесі творення модерної української нації де-факто статус національної, адже вона не лише опікувалася духовними потребами вірян, а й зробила значний внесок у творення національної ідентичності. Після інкорпорації західноукраїнських земель до складу СРСР в середині XX ст. комуністичний режим репресував єпископат УГКЦ, низку священників та мирян, після чого провів у 1946 р. псевдособор, який оголосив про входження церкви до складу РПЦ. Легально сповідувати свою віру українські греко-католики в СРСР не могли, але частина з них продовжувала це робити «у катакомбах» – у форматі підпільної релігійної діяльності. Ситуація змінилася під час перебудови в СРСР, і у 1989 р. УГКЦ була легалізована: вона досить швидко відновила свої позиції домінуючої чисельно конфесії у західній частині країни, а потім почала розбудовувати свої структури в інших її регіонах. Сьогодні ця церква є однією з трьох найбільших християнських релігійних організацій в Україні.

Прийнято вважати, що першою громадою УГКЦ на території Кримського півострова стала парафія Успіння Пресвятої Богородиці у Севастополі, яка була де-факто зареєстрована ще в СРСР напередодні його розпаду – 19 серпня 1991 р. [1] (інші джерела наводять дату 27 серпня 1991 р. [15] – ймовірно, як дату реєстрації вже в незалежній державі Україна Гагарінською районною державною адміністрацією Севастополя) – і входила до Києво-Вишгородського екзархату УГКЦ.

До цієї ж структури увійшла і парафія в ім'я перенесення мощів Миколая Чудотворця в Ялті: як юридична особа вона була зареєстрована 24 квітня 1992 р. виконавчим комітетом Ялтинської міської ради АР Крим, проте її формування відбулося після легалізації УГКЦ в СРСР наприкінці 1980-х років зусиллями міського осередку Всеукраїнського товариства (ВУТ) «Просвіта» ім. Т. Шевченка. Організаторкою громади стала Лідія Бучинська. Рішення про утворення релігійної громади УГКЦ було прийняте під час зібрання 25 жовтня 1990 р.; її головою обрано Наталю Матуляк. На початку існування громада налічувала від 9 до 25 осіб, переважно вихідців із західних регіонів України. Першим настоятелем громади став о. Микола Шевчук, відряджений на прохання ялтинських греко-католиків зі Львівської єпархії УГКЦ. Після того, як будівлю римо-католицького храму в Ялті було передано місцевим вірянам, за спільною домовленістю богослужіння в ній проводилися для громади УГКЦ, члени якої брали участь разом із римо-католиками у боротьбі за повернення культового приміщення і у ремонтних роботах. Слід відзначити, що під час боротьби за храм віряни для проведення літургії купували квитки до музею, що розташовувався у конфіскованій ще комуністичною владою у 1920-х роках сакральній будівлі кінця XIX ст. У 1995–1997 рр. настоятелем парафії в ім'я перенесення мощів Миколая Чудотворця УГКЦ в Ялті був о. Валерій Лозинський, у 1997–2000 рр. – о. Назарій Лех, з 15 жовтня 2000 р. до березня 2014 р. – о. Ігор Гаврилів, що виконував обов'язки декана Кримського деканату УГКЦ.

З моменту реєстрації ялтинська громада УГКЦ добивалася виділення

земельної ділянки для будівництва власної церкви. Позитивне рішення Ялтинська міськрада винесла 22 травня 2005 р., проте надана ділянка була розташована на сейсмічно нестабільному ґрунті. Незабаром рішення Ялтинської міськради місцева ініціативна група, налаштована проти діяльності УГКЦ в Криму і сформована в тому числі з прихильників УПЦ МП, оскаржувала в судах. У серпні 2013 р. на земельну ділянку проникли невідомі зловмисники, які незаконно змінили замок на вхідних воротах, по-рзівали окремі дерева, вирвали та викинули на смітник хрест, встановлений на знак освячення місця. Акт вандалізму було зафіксовано оперативною групою міліції, яка прибула на виклик парохів. У День Незалежності, 24 серпня 2013 р., хрест відновили й освятили.

13 червня 2011 р. в селищі Відрадному Ялтинської міськради було освячено перший у Криму збудований за канонами храм УГКЦ в ім'я Пресвятої Трійці, спорудження якого тривало 10 місяців зусиллями та коштами родини підприємця Петра Токача на його приватній земельній ділянці [6]. Освячення храму здійснили секретар Синоду єпископів УГКЦ куріальний єпископ Богдан (Дзюрах); єпископ Василь (Івасюк), екзарх Одесько-Кримський; декан Кримського деканату протопресвітер Ігор Гаврилів; священники Кримського екзархату УГКЦ та Одесько-Сімферопольської дієцезії РКЦ з Ялти і Євпаторії. У заході брали участь численні гості з України, Білорусі, Польщі та Молдови. Невеликий за розмірами храм Пресвятої Трійці не міг вмістити всіх охочих узяти участь в урочистому богослужінні, тож частина вірян зібралася у дворі, слухаючи трансляцію літургії через гучномовець.

22 липня 2012 р. глава УГКЦ Верховний архієпископ Києво-Галицький Святослав (Шевчук) передав до цього храму мощі священномученика Климента Папи Римського, який свій земний шлях завершив у I ст. н. е. на засланні в Криму. Під час виставлення мощів главі церкви співслужили архієпископ і митрополит Львівський Ігор (Возняк), архієпископ і митрополит Івано-Франківський Володимир (Війтишин), єпарх Коломийсько-Чернівецький Микола (Сімкайло), екзарх Одесько-Кримський Василь (Івасюк). 10 вересня 2012 р. вклонитися мощам святого Климента прибула перша група прочан з Тернопільщини. 8 грудня 2012 р., у день пам'яті згаданого святого, під час прощі екзарх Одесько-Кримський Василь (Івасюк) своїм архієрейським благословенням надав храму Пресвятої Трійці у Відрадному статус паломницького центру; на той час це була наймасовіша проща Одесько-Кримського екзархату УГКЦ, оскільки в ній узяли участь понад 300 вірян і 27 священників [18].

Ініціаторкою створення громади Успіння Пресвятої Богородиці УГКЦ у Севастополі і першою її головою стала очільниця Севастопольської міської організації «Союз українок» Богдана Процак (1945–2017). Допомогу в реєстрації громади надавали голова Севастопольської міської державної адміністрації (СМДА) Іван Єрмаков та голова депутатської групи «Україна» у СМДА офіцер ВМС України Ігор Тенюх. Підписи під ініціативним листом, крім Б. Процак та І. Тенюха, поставили також правозахисник Микола Кічмар (1952–1992), родини Миколи Гука, Володимира Холодюка, Володимира Притули, Стефанії Садчук, Заторської-Топіліної, Яковенків

та ін.; значну підтримку УГКЦ в Севастополі надав перший голова осередку ВУТ «Просвіта» в Сімферополі Михайло Бучинський. Протягом перших двох років існування громади богослужіння на великі свята для її вірян на території музею-заповідника «Херсонес Таврійський» проводили семінаристи та клірики Львівської духовної семінарії Святого Духа; приміщення для богослужінь надавав Севастопольський військово-морський інститут ім. П. С. Нахімова. Богослужіння також відбувалися у помешканні Б. Процак та в орендованих помешканнях настоятелів парафії. Згодом, коли голова Севастопольського міського осередку ВУТ «Просвіта» М. Гук отримав приміщення для організації, з'явилася можливість проводити богослужіння у більшій залі. У січні 2001 р. відбулося відкриття храму УГКЦ в приміщенні колишньої крамниці на 10-му кілометрі Балаклавського шосе, наданому в оренду за символічну плату: до цього чималих зусиль доклала працівниця агрофірми «Золота балка» Марія Гукова, яка була організаторкою й активно діячкою заснованої у 1997 р. громади УГКЦ в ім'я апостола Андрія Первозваного у Балаклавському районі Севастополя.

Настоятелями парафій УГКЦ у Севастополі, функціонуванню яких постійний опір чинили представники міської влади та Севастопольського благочиння УПЦ МП, були о. Анатолій Мазурик (нині покійний; 1993–1996), о. Микола Бердник, о. Петро Кам'янський, о. Микола Квич (~2004–2014) [1]. У 2002 р. парафіяни УГКЦ в Севастополі отримали земельну ділянку розміром 10 соток для будівництва храму, однак для забудови були придатні лише близько 4 соток

через межування та обтяження земельної ділянки; після звернення громади СМДА надала дозвіл на збір документів для відведення земельної ділянки в натурі. У квітні 2011 р. громада була змушена звертатися з цього питання до Генеральної прокуратури України [11].

19 травня 1992 р. виконавчий комітет Сімферопольської міської ради АР Крим зареєстрував парафію УГКЦ в ім'я священномученика Йосафата Кунцевича, члени якої домагалися надання земельної ділянки під побудову храму з 2005 р.; богослужіння постійно відбувалися у спеціально облаштованій вітальні будинку, в якому мешкав парафіяльний священник. У 2010 р. громада отримала земельну ділянку площею 0,34 га біля Української гімназії, проте вона була зайнята спорудами, самовільно збудованими родинами репатрійованих кримських татар. Пропозицію представників міської ради Сімферополя щодо знесення нелегальних будівель заради спорудження каплиці настоятель громади о. Віктор Гуменюк відкинув; за порадою можновладців він оформив запит до Меджлісу кримськотатарського народу щодо цього питання, проте не отримав відповіді [7].

У 2001 р. Синод єпископів УГКЦ ухвалив рішення про створення Одесько-Кримського екзархату; у 2003 р. воно було затверджене Папою Римським Іваном Павлом II. 28 липня 2003 р. було засновано Одесько-Кримський екзархат УГКЦ [5], територія якого охопила Одеську, Миколаївську, Херсонську, Кіровоградську області та АР Крим. Екзархат очолив екзарх Одесько-Кримський Василь (Івасюк) [10].

30 серпня 2004 р. виконавчий комітет Керченської міської ради АР Крим

zareestruvav paraфию святих рівноапостольних Володимира та Ольги УГКЦ. У 2010–2011 рр. кількість її вірян з 20 осіб зросла до 50; парафія була презентована вихідцями з Галичини, Кіровоградської, Одеської та Черкаської областей. У 2006–2012 рр. настоятелем громади був о. Валерій Сембрат. З 2007 р. члени громади безрезультатно добивалися від місцевої влади надання земельної ділянки для будівництва храму. Зрештою, на аукціоні було придбано занедбане приміщення біля залізничного вокзалу площею 130 кв. м, з якого планувалося зробити каплицю для проведення богослужінь. 19 грудня 2010 р. у храмовому приміщенні відбулося перше богослужіння; 16 січня 2011 р. екзарх Одесько-Кримський Василь (Івасюк) освятив храм [8].

20 травня 2005 р. виконавчий комітет Євпаторійської міської ради АР Крим zareestruvav paraфию Покрови Пресвятої Богородиці УГКЦ, настоятелем якої весь час її існування був о. Богдан Костецький, що служив також капеланом військової частини А-4519 (зенітно-ракетний полк Повітряних сил України). Ініціаторкою створення релігійної громади і спочатку єдиною її парафіянкою стала Віра Ковальчук. Громада, яка за півроку існування зросла до кількох десятків осіб, не мала власного храму й орендувала приміщення у бібліотеці центральної курортної поліклініки на набережній ім. Горького, де було облаштовано каплицю. Оголошення про діяльність парафії в місті зривалися. Після низки відмов місцевої влади надавати землю під будівництво храму безкоштовно громада за допомогою екзарха Одесько-Кримського Василя (Івасюка) та жертводавців придбала

земельну ділянку, на якій розпочалося будівництво Свято-Покровського храму [8].

Протягом 2002–2007 рр. в АР Крим і м. Севастополі були zareestrovani інші громади УГКЦ:

- св. Василя Великого (2002 р., с. Гончарне Балаклавського району Севастополя; велося будівництво храму);

- Різдва Пресвятої Богородиці (2002 р., м. Алушта; богослужіння відбувалися у приватному помешканні);

- Воскресіння Христового (2003 р., селище Паркове Ялтинської міськради АР Крим);

- Святої Трійці (2005 р., м. Джанкой);

- перенесення мощів св. Миколая (2005 р., Ялта);

- св. Миколая (2007 р., с. Маленьке Сімферопольського району АР Крим) [17].

Повідомлялося про існування громади УГКЦ в с. Софіївка Сімферопольського району АР Крим. У перспективі була можливість відкриття релігійних громад у м. Саки, селищі Мирному, а також інших населених пунктах на заході Криму. Відбувалися душпастирські візитації до вірян у селищах Новоозерному та Чорноморському [11].

13 лютого 2014 р. глава УГКЦ Верховний архієпископ Києво-Галицький Святослав (Шевчук) за згодою Синоду єпископів УГКЦ та Апостольської Столиці створив Кримський екзархат УГКЦ, виокремивши його з Одесько-Кримського екзархату УГКЦ. Екзархат охоплює територію АР Крим і м. Севастополя. Тимчасовим адміністратором екзархату став протоієрей Михайл Бубній [4], який одночасно був призначений екзархом Одеським із висвяченням на єпископа з титулом Тубурсікум-Буре. До складу Кримського екзархату УГКЦ на

території АР Крим, імовірно, увійшли 9 громад, у Севастополі – 3 [17]. За іншими даними, він мав 11 парафій на території Кримського півострова [13].

Становлення та розвиток структур УГКЦ у Криму навіть в умовах незалежності України відбувалися у складних обставинах як через організаційні труднощі, так нерідко й через протидію місцевих і регіональних органів влади та самоврядування, шовіністично налаштованих проросійських політичних сил і домінуючої в регіоні УПЦ МП. Одними з головних проблем парафій були відсутність храмів та штучні перешкоди їх спорудженню. Богослужіння доводилося відправляти або в храмах інших конфесій (як це було в Ялті та Керчі, де віряни збиралися у римо-католицьких костелах, доки не були облаштовані власні храми), або в помешканнях священиків (Сімферополь) чи спеціально пристосованих приміщеннях (Євпаторія, Севастополь).

Дискримінація українських греко-католиків в окупованому Криму

Після окупації АР Крим і Севастополя у лютому 2014 р. ситуація для Кримського екзархату УГКЦ різко погіршилася. Майже всі священики та частина вірян були змушені залишити Крим через антиукраїнську істерію, інформаційно-психологічний, адміністративний, судовий і позасудовий тиск на українську громаду Криму загалом з боку держави-агресора та колаборантів, а також через порушення прав на свободу совісті і віросповідання. Через наявні в РФ релігійні обмеження (реєстрація кожного парафіянина, недопуск до богослужінь осіб, відсутніх у парафіяльних списках,

заборона проводити богослужіння поза межами храму та оприлюднювати факти з життя релігійної громади, що може бути витлумачене як «незаконна місіонерська діяльність», тощо), а також через фізичний та інший тиск деякі парафіяни припинили відвідувати богослужіння у храмах УГКЦ. За інформацією кліру УГКЦ, після т. зв. «кримської весни» «голова республіки Крим» С. Аксьонов заявляв, що в Криму «ніякої греко-католицької церкви не буде» [12].

15 березня 2014 р. в Севастополі російські силовики після богослужіння викрали священика парафії Успіння Пресвятої Богородиці УГКЦ у Севастополі, головного капелана ВМСУ Миколу Квичача. Доки його утримували протягом 12 годин, у його помешканні відбувся обшук, під час якого було вилучено 10 бронежилетів, які о. Микола планував передати журналістам та українським військовослужбовцям. Священикові інкримінували «терористичну діяльність» і погрожували позбавленням волі на 15 років у російській в'язниці. Під час обшуку та допиту зрадники з-поміж співробітників СБУ та МВС України, що перейшли на бік держави-агресора, та службовці контррозвідки РФ застосовували до о. Миколи фізичну силу та вимагали від нього розмовляти російською мовою, заявляючи, що «ніякої української тут не буде». 16 березня 2014 р. о. Микола Квичач був змушений залишити Крим.

У той же час у Сімферополі здійснено напад на приватний будинок, у якому була розташована каплиця УГКЦ. На о. Ігоря Гаврилівача, який на початку 2014 р. був деканом Кримського деканату УГКЦ, чинився тиск з метою його переходу до УПЦ МП [9]. Парох

євпаторійської громади о. Богдан Костецький був допитаний у брутальній формі, а також пізніше розповідав про погрози священикам УГКЦ. Всі греко-католицькі священики змушені були вивести свої родини з Криму, а потім у березні 2014 р. й самі виїхати. Ще навесні 2014 р. о. Богдан Костецький з деякими членами родини повернувся до парафій у Євпаторію. Пізніше для проведення богослужінь до Криму прибули три ченці різних згромаджень. 22 грудня 2014 р. Апостольська Столиця призначила пароху євпаторійської громади о. Богдана Костецького делегатом пастирського округу Католицької церкви в Криму для вірян східного обряду.

Після зустрічі президента РФ Володимира Путіна з Папою Римським Франциском у 2015 р. українським греко-католикам у Криму було запропоновано перереєструватися за російським законодавством, але не як частина УГКЦ: представникам Кримського екзархату УГКЦ було заявлено, що назви «українська» та «греко-католицька» у «російському» Криму неможливі [2].

За даними УГКЦ, станом на 2015 р. її громади в Криму нараховували 2,5 тис. парафіян. У 2016 р. парафії у Севастополі, Керчі, Ялті, Сімферополі і Євпаторії вимушено перереєструвалися як екзархат Католицької церкви візантійського обряду, який безпосередньо підлягає Святому Престолові. Станом на 2017 р. ці парафії обслуговували 2 священики. Того ж року єпископ Михаїл (Бубній) нагадав, що під час «перереєстрації» громад УГКЦ в Криму виникла вимога отримання нового найменування для парафій, яке б не містило слів «українська» та «греко-католицька»; після консультацій з Апостольським Нунцієм в

Україні та Апостольською Столицею було напрацьоване рішення щодо зміни назви заради запобігання втраті парафій та вірян [3].

Попри вимушений компроміс із «владою» Криму греко-католики півострова й надалі зазнають тиску. Так, у 2016 р. греко-католицьку громаду в Євпаторії позбавили приміщення у бібліотеці центральної курортної поліклініки, яке тривалий час використовувалося як каплиця. У 2017 р. «Ленінський районний суд» у Севастополі призупинив на 2 тижні діяльність греко-католицької громади за те, що богослужіння проводив священик-громадянин України без російського «патенту» або «дозволу на працю»; самого клірика депортували із заборонаю в'їзду на територію РФ і Кримського півострова.

На греко-католицькі парафії Криму також чиниться тиск через накладання штрафів. Так, навесні 2019 р. греко-католицьку парафію в Севастополі було оштрафовано за відсутність вивіски з повною назвою релігійної організації на будівлі храму. У жовтні 2020 р. «мировий суддя» за аналогічне «порушення» наклав на ялтинську греко-католицьку громаду штраф у розмірі 30 тис. рублів [14, с. 25].

Станом на 2022 р. греко-католицькі громади на території Криму не мали власних інформаційних ресурсів. Сайт Кримського деканату УГКЦ припинив своє існування ще у 2014–2015 рр. На офіційних ресурсах УГКЦ оприлюднюється небагато інформації про життя греко-католиків на півострові. При цьому стан релігійних громад у Криму, які мають проблеми катастрофічного браку священнослужителів, адміністративного тиску та подальшого відпливу осіб

молодого та середнього віку, дає привід прогнозувати їхню «стагнацію та повільний занепад аж до зникнення» [2].

Висновки

Майже одразу після відновлення у 1989 р. легального статусу УГКЦ в Криму частина українців, переважно вихідців із західних регіонів країни, почали утворювати й офіційно реєструвати греко-католицькі громади в Ялті, Севастополі та Сімферополі, які спочатку увійшли до складу Києво-Вишгородського екзархату, згодом – до Одесько-Кримського екзархату. Подальший розвиток структур УГКЦ в АР Крим і м. Севастополі відбувався в незалежній Україні загалом по висхідній до 2014 р., попри протидію цьому процесові з боку значної частини представників регіональної і місцевої влади та органів самоврядування на Кримському півострові, які мали упередження проти «уніатів» та/або українофобські шовіністичні погляди, а також частини вірян і духівництва УПЦ МП. Ці сили намагалися протидіяти отриманню громадами УГКЦ земельних ділянок і побудові на них культових споруд, створювали інформаційно-психологічний тиск на греко-католиків, прагнули не допустити їхньої широкої участі у міжконфесійному діалозі на регіональному рівні. Зокрема, керівництво Сімферопольської і Кримської єпархії УПЦ МП послідовно виступало проти включення українських греко-католиків до складу Міжконфесійної ради Криму «Мир – дар Божий», хоча УПЦ МП і УГКЦ взаємодіяли у подібних форматах на загальнодержавному рівні. Проте консолідація українських греко-католиків і розбудова їхніх структур тривали, результатом чого стало утворення у лютому 2014 р.

Кримського екзархату УГКЦ. Ця адміністративно-церковна одиниця була відносно невеликою (в АР Крим і м. Севастополі налічувала 11–12 парафій), проте вона об'єднувала ту частину української громади півострова, яка мала доволі високий рівень національної свідомості та релігійності. Це дало можливість парафіянам УГКЦ зайняти помітну нішу в житті кримського українства та сприяти його консолідації. До того ж греко-католицькі структури допомагали задовольнити духовні потреби частини одновірців, які перебували на військовій службі в Криму.

Окупація Росією Криму у 2014 р. кардинально погіршила становище Кримського екзархату УГКЦ, який до того перебував у зоні дії ліберального українського законодавства у сфері релігії та загалом демократичного режиму. Безпрецедентний тиск на кримські структури УГКЦ, які, ймовірно, передбачалося цілком ліквідувати (зокрема, про це можуть свідчити заяви «керівництва» півострова), був насамперед обумовлений тим, що вони відігравали певну роль у підтриманні національної ідентичності кримських українців і їхніх організаційних зв'язків не лише з іншими регіонами України а й з іншими державами. Відтак замість повної ліквідації структур греко-католиків у Криму було взято курс на послідовну їхню дискримінацію через тиск на священиків та парафіян, обмеження їхніх прав на свободу совісті та віросповідання, свободу зібрань тощо. Це призвело до великих негативних змін у функціонуванні УГКЦ в Криму – кількість її парафій зменшилася з 11 до 5, які були об'єднані у структуру під назвою «Екзархат Католицької церкви візантійського обряду», підпорядковану

безпосередньо Святому Престолові. Таким чином, у межах міжнародно визнаних кордонів України утворилися три греко-католицькі об'єднання – власне УГКЦ, Мукачівська греко-католицька єпархія (утворена внаслідок Ужгородської унії 1646 р., перебуває у прямому підпорядкуванні Святому Престолові) та «екзархат Католицької церкви візантійського обряду» на території АР Крим і м. Севастополя. Вимушений виїзд із зазначених регіонів частини священників та вірян УГКЦ, дискримінаційна політика російської окупаційної адміністрації Криму щодо структур цієї церкви на півострові, загальна тенденція до поступової асиміляції кримських українців внаслідок цілеспрямованих дій держави-окупанта утворюють загрозу для подальшого існування структур українських греко-католиків на території Кримського півострова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богдана Процак. Через тернії... *Кримська світлиця*. 2006. № 33.
2. Віталій Солончак. «Ничего украинского здесь не будет»: проблеми греко-католицької громади Криму. *Голос Криму*. 19.03.2021. URL: <https://voicecrimea.com.ua/main/articles/nichego-ukrainskogo-zdes-ne-budet-problemi-greko-katolicko%20%D1%97-gromadi-krimu.html> (дата звернення: 15.01.2022).
3. Владика Михайл Бубній: Завдання кожного священника – бути готовим йти туди, де Церква потребує. Пасторально-міграційний відділ УГКЦ. 05 липня 2017. URL: <http://pmv.ugcc.org.ua/latest-news/item/579-vladyka-mykhail-bubnii-zavdannia-kozhnoho-sviashchenyaka-buty-hotovym-ity-tudy-detserkva-potrebuie.html> (дата звернення: 15.01.2022).
4. Владика-номінант Михайл Бубній, ЧНІ – перший Екзарх Одеського Екзархату УГКЦ (оновлено). *Радіо Ватикан*. 2014-02-13. URL: http://www.archivioradiovaticana.va/storico/2014/02/13/утворення_одеського_екзархату_угкц._перший_екзарх_-_владика-номінант/ucr-772808 (дата звернення: 15.01.2022).
5. Грамота про створення Одесько-Кримського Екзархату. Благовісник Верховного Архієпископа УГКЦ Блаженнішого Любомира Кардинала Гузара. Львів, 2003. № 3. С. 67.
6. Євгенія Борисенко. Історія становлення Української греко-католицької церкви в Криму. *Кримська світлиця*. 2016. № 7.
7. Євгенія Борисенко. Історія становлення Української греко-католицької церкви в Криму. *Кримська світлиця*. 2016. № 9.
8. Євгенія Борисенко. Історія становлення Української греко-католицької церкви в Криму. *Кримська світлиця*. 2016. № 10.
9. Іванець А. В. Громада етнічних українців Криму в умовах російської окупації / А. В. Іванець (автор і упоряд.). Київ: ТОВ «Видавничий дім «Українська культура», 2021. С. 25.
10. Історія УГКЦ. УГКЦ в Кривому Розі. URL: <https://svtr.org.ua/історія-угкц/> (дата звернення: 15.01.2022).
11. Історія української церкви в Криму: Українська греко-католицька церква. Крим: український вимір. URL: <https://crimeanua.wixsite.com/main/----chky> (дата звернення: 15.01.2022).
12. «Кожен парафіянин УГКЦ в Криму повинен дати свої паспортні дані», – священник про законодавство РФ. URL: <http://religionpravda.com.ua/2018/06/27/%D0%BA%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%> (дата звернення: 02.12.18).
13. Кримський екзархат. Сайт УГКЦ. URL: <https://ugcc.ua/eparchies/krymskyuekzarhat-6/> (дата звернення: 15.01.2022).
14. Крым без правил. Тематический обзор ситуации с правами человека в условиях оккупации. Специальный выпуск. Религиозная оккупация: притеснение Украинской Православной Церкви Киевского Патриархата в Крыму / под общей ред.: С. Заец,

Р. Мартыновский, Д. Свиридова. Киев, 2018. 42 с.

15. Освячення землі і хреста під будівництво нового храму в Севастополі. *Радіо Свобода*. 20 липня 2004. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/918150.html> (дата звернення: 15.01.2022).

16. Особливості соціально-культурної і громадянської ідентичності домінуючих в АР Крим національно-етнічних груп. *Національна безпека і оборона*. 2008. № 10 (104). С. 13.

17. Пидгайко В. Г. Крым. Православная энциклопедия. URL: <https://www.pravenc.ru/text/2462085.html> (дата звернення: 15.01.2022).

18. Церква Пресвятої Трійці. URL: <https://map.ugcc.ua/view/383-tserkva-presvyatoy-triitysi-s-vidradne-krym> (дата звернення: 15.01.2022).

19. Iryna Krasnodemska, Andrii Ivanets. Situation of the Crimeans Diocese of the Orthodox Church of Ukraine in Russian Occupied Crimea (2014–2022). *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*: Vol. 42: Iss. 6, Article 4. Pp. 36–63. URL: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol42/iss6/4/>

REFERENCES

1. PROTSAK, B. (2006). Through the Thorns... *Krymska Svitlytsia*, №33. [in Ukr.]

2. SOLONCHAK, V. (2021) There will be Nothing Ukrainian Here: Problems of the Greek Catholic Community of Crimea. *Holos Krymu (Voice of Crimea)*. [online] Available at: <https://voicecrimea.com.ua/main/articles/nichego-ukrainskogo-zdes-ne-budet-problemi-greko-katolicko%dl%97-gromadi-krimu.html> [Accessed 15 Jan 2022]. [in Ukr.]

3. BUBNII, M. (2017). The Task of Every Priest is to be Ready to go Where the Church Needs. *Pastoral and Migration Department of the UGCC*. [online] Available at: <http://pmv.ugcc.org.ua/latest-news/item/579-vladyka-mykhail-bubnii-zavdannia-kozhnoho-sviashchenyka-buty-hotovym-ity-tudy-de-tserkva-potrebuie.html> [Accessed 15 Jan 2022]. [in Ukr.]

4. Bishop-Nominee Mykhail Bubnii, CSSR – the First Exarch of the Odesa Exarchate of the UGCC (updated). *Radio Vatican*. (2014) [online] Available at: http://www.archivioradiovaticana.va/storico/2014/02/13/утворення_одеського_екзархату_уткц_перший_екзарх_–_владика-номінат/ucr-772808 [Accessed 15 Jan 2022]. [in Ukr.]

5. Certificate in Foundation of the Odesa-Crimean Exarchate (2003). *Herald of the Supreme Archbishop of the UGCC His Beatitude Lubomyr Cardinal Husar* (3). Lviv, № 3. p. 67. [in Ukr.]

6. BORYSENKO, Ye. (2016). The History of the Formation of the Ukrainian Greek Catholic Church in Crimea. *Krymska Svitlytsia*, (7). [in Ukr.]

7. BORYSENKO, Ye. (2016). The History of the Formation of the Ukrainian Greek Catholic Church in Crimea. *Krymska Svitlytsia*, №9. [in Ukr.]

8. BORYSENKO, Ye. (2016). The History of the Formation of the Ukrainian Greek Catholic Church in Crimea. *Krymska Svitlytsia*, № 10. [in Ukr.]

9. IVANETS, A. (2021). *The Community of Ethnic Ukrainians of Crimea under Russian Occupation*. Kyiv: Ukrainian Culture Printing House LLC. [in Ukr.]

10. History of the UGCC. *UGCC in Kryvyi Rih*. [online] Available at: <https://svtr.org.ua/історія-уткц/> [Accessed 15 Jan 2022]. [in Ukr.]

11. History of the Ukrainian Church in Crimea: The Ukrainian Greek Catholic Church. *Crimea: the Ukrainian dimension*. [online] Available at: <https://crimeanua.wixsite.com/main/---chky> [Accessed 15 Jan 2022]. [in Ukr.]

12. “Every Parishioner of the UGCC in Crimea Must Give their Passport Data,” – the Priest on the Legislation of the Russian Federation. [online] Available at: <http://religionpravda.com.ua/2018/06/27/%D0%BA%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%> [Accessed 2 Dec 2018]. [in Ukr.]

13. *The Crimean Exarchate. The UGCC Website*. [online] Available at: <https://ugcc.ua/eparchies/krymskyy-ekzarhat-6/> [Accessed 15 Jan 2022]. [in Ukr.]

14. ZAETS, S., MARTYNOVSKY, R., SVYRYDOVA, D., eds. (2018). *Crimea Without Rules. Thematic Review of the Human Rights Situation under Occupation. Special Issue. Religious Occupation: Oppression of the Ukrainian Orthodox Church of the Kyiv Patriarchate in Crimea*. Kyiv. [in Rus.]
15. Consecration of the Land and the Cross for the Construction of a New Church in Sevastopol. (2004). *Radio Svoboda*. [online] Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/918150.html> [Accessed 15 Jan 2022]. [in Ukr.]
16. Peculiarities of the Social, Cultural and Civil Identity of the Dominant National and Ethnic Groups in the Autonomous Republic of Crimea. (2008). *Natsionalna bezpeka i oborona*. (National Security and Defense.) № 10 (104). p. 13. [in Ukr.]
17. PIDHAYKO, V. *Crimea. Orthodox Encyclopedia*. [online] Available at: <https://www.pravenc.ru/text/2462085.html> [Accessed 15 Jan 2022]. [in Rus.]
18. *The Church of the Holy Trinity*. [online] Available at: <https://map.ugcc.ua/view/383-tserkva-presvyatoy-triytsi-s-vidradne-krym> [Accessed 15 Jan 2022]. [in Ukr.]
19. KRASNODEMSKA, I., IVANETS, A. Situation of the Crimeans Diocese of the Orthodox Church of Ukraine in Russian Occupied Crimea (2014-2022). *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*: Vol. 42, Iss. 6, Article 4. pp. 36–63. [online] Available at: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol42/iss6/4/> Accessed 15 Jan 2022]. [in Eng.]

Окупація Росією Криму у 2014 р. кардинально погіршила становище Кримського екзархату УГКЦ, який до того перебував у зоні дії ліберального українського законодавства у сфері релігії та загалом демократичного режиму. Безпрецедентний тиск на кримські структури УГКЦ, які, ймовірно, передбачалося цілком ліквідувати (зокрема, про це можуть свідчити заяви «керівництва» півострова), був насамперед обумовлений тим, що вони відігравали певну роль у підтриманні національної ідентичності кримських українців і їхніх організаційних зв'язків не лише з іншими регіонами України а й з іншими державами.